

РЕЦЕНЗИЯ

**на доц. д-р Маргарита Димитрова Станкова
Нов български университет
7.4 Обществено здраве**

**на дисертация на тема „ЕЗИКОВО РАЗВИТИЕ ПРИ ДЕЦА С РЕЧЕВИ
МОТОРНИ НАРУШЕНИЯ“**

**за придобиване на образователна и научна степен „ДОКТОР“ по научна
специалност Логопедия**

професионално направление 7.4. Обществено здраве

с кандидат: Фани Йоанис Валсамиду

научен ръководител – доц. д-р Миглена Симонска

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

факултет „Обществено здраве, здравни грижи и спорт“

1. Значимост на изследвания проблем в научно и научно-приложно отношение.

В практическо и приложно отношение темата е подбрана добре. Праксисните нарушения в детска възраст са често срещан проблем, липсват методи за изследване и за диференциране от сходни нарушения, особено когато са в комбинация с други проблеми в процеса на развитие. Тези аспекти имат сериозно практическо приложение, тъй като подходите за терапия биха били по-добре планирани при по-добро разбиране на проблема и при наличие на повече методи за оценка. Проучването на темата за праксисните нарушения в детска възраст има добро практическо приложение в собствената практика, както и в работата на други логопеди. Не трябва да се подценява и изясняването на терминологичните припокривания, вкл. и неправилни допускания в исторически план, които са добре представени от Фани Йоанис Валсамиду. Търсенето на езикови нарушения при деца с нарушения в развитието на говорния праксис се предполага, включително присъства в някои дефиниции, допълнително и от допускането за паралелното

съществуване на нарушени функции, които се намират във взаимовръзка в процеса на развитие. Съществуването на един единствен проблем в периодите на развитие се среща рядко в ситуацията на праксисни нарушения е трудно да се допусне. Вероятно поради това липсва и ясно изведена нозологична единица в диагностичните класификации, а проблемът се разглежда по-скоро като синдромен комплекс. В случая, по-сериозен принос на дисертацията е търсенето на специфични връзки между отделни компоненти на езиковото развитие и праксисните нарушения, което е извършено от докторантката и до голяма степен представено. Известен недостатък на работата е липсата на силен акцент върху последното, като съществена характеристика на дисертацията, както и включването му като ясна цел и посока на изследването. Добро впечатление прави представянето на ICF класификацията и насоката към дефиниране на проблема повече като нарушена функция, отколкото като заболяване или диагноза.

2. Точно формулирани цели и задачи на дисертацията.

Целта на разработката не е формулирана много ясно. Като по-съществен недостатък може да се посочи липсващата изводимост на целите и задачите от избран теоретичен или приложно-практичен модел, както и оскъдното базиране на други изследвания, които насочват към поставената цел на изследването. Такива изследвания са посочени в частта с представяне на резултатите. По-добре е аргументирана терминологичната дискусия и проучването на литературата по отношение на дефиниции и класификации, където са цитирани много източници и най-съществените модели. Опит да се изведе концепцията на изследването е направен в частта с изводи и заключения, където са представени формулировки на други автори и техни допускания за връзката между езикови нарушения и речеви моторни дисфункции. Би било добре тази част да се изведе в аргументацията на изследването и при описване на целта, задачите и методологията, както и да се направи по-плавен преход от теоретичните описания към самото изследване.

Малко внимание е обърнато и на формулирането на идеята за въвеждане на методика за изследване на вербалната апраксия в детска възраст и резултатите от прилагането на Screening Test for Developmental Apraxia of Speech, което е съществен принос на цялата дисертация. Тази част от разработката може да получи много по-голям акцент, както и да се покажат детайлни резултати от превода, адаптирането, пилотните изследвания и дори качествени данни по прилагането на този метод за гръцките деца.

3. Самостоятелност.

От направения литературен обзор се вижда задълбоченото търсене на дефинициите на вербална детска апраксия, дискусия на припокриването с други термини, вкл. диспраксия, опитите да се изяснят придобити и вродени нарушения и техните най-съществени

характеристики. Литературният обзор на представената дисертация още веднъж показва трудностите във въвеждането на термини, вкл. и на български език, невъзможността да се придържаме към едно единствено конкретно описание и нуждата от приемане на повече гледни точки, които генерират по-скоро размишления, отколкото отхвърляне. Изведен е добре проблемът с коморбидните нарушения при вербалната детска апраксия и терминологичното припокриване при наличие на ясна етиология, въпреки че терминът коморбидност също би имал дискусивно приложение, поради неналичието на специфична нозологична единица при представяне на праксисните нарушения.

Във втората част, провеждането на изследване на собствения език в специфична културална ситуация показва самостоятелност и възможности за планиране и реализиране на собствено изследване. Описанието на получените резултати би могло да бъде по-подробно, да се представят идеи и предложения за интерпретация на взаимовръзки и дори данни от единични изследвани лица. Могат да се приложат допълнителни статистически методи за анализ на получените данни. Интерпретацията на резултатите, търсенето на обяснения на получените резултати и възможностите за предположения с посока допълнителни научни търсения също биха могли да получат повече внимание.

4. Степен на познаване на състоянието на проблема и съответствие на използваната литература.

Първата част на дисертацията включва подробно представяне, вкл. в исторически план на моторните говорни нарушения, вербалната детска апраксия с акцент върху артикулационни, фонологични нарушения и дизартрия. Отделно пространство е предвидено на терминологичната дискусия и използването на развитийна апраксия, апраксия в детска възраст и диспраксия, както и на придобити и вродени състояния и вторични синдроми. Добро впечатление прави описанието на диференцирането на вербалната детска апраксия от други комуникативни нарушения, което слага акцент върху трудностите в оценката на това нарушение и объркването, което то причинява при опитите му да се описва и дефинира самостоятелно. Фани Йоанис Валсамиду е успяла добре да представи праксисните нарушения в синдромния комплекс на артикулационните нарушения и при наличие на други съпътстващи езикови и говорни проблеми. Липсата на изведена нозологична единица при праксисните вербални нарушения често представлява сериозен приложен и теоретичен проблем, докато в представената разработка е направен опит както да се изясни това затруднение, така и да не се навлиза в излишни терминологични дискусии, които нямат особено практическо значение.

Направен е обзор на етапите на езиково развитие. Като недостатък на тази част може да се посочи прекаленото задълбочаване в посока типично развитие, което не е основната цел на дисертацията. Отделеното място на езиковото и говорно развитие по принцип е по-голямо за сметка на специфичните особености при праксисните нарушения и тяхната оценка. Повече

акцент би могло да се даде на методите на изследване, както и на етапите в оценката на нарушенията, които биха могли да изяснят общите критерии и/или диференцирането на затрудненията в аспекта на логопедичната оценка и на нозологиите. Това би допринесло за повече приложение на резултатите от настоящата разработка в практиката.

Друг недостатък на първата част на дисертацията е струпването на много литературни източници в периода 1999 – 2005 година и сравнително по-малкото присъствие на по-нови, като се има предвид, обаче, че по-голямата част от терминологичните дискусии и търсения са ориентирани към избрания от докторантката период.

5. Коректност при цитирането на представителен брой автори.

Цитирани са 175 източника, което показва задълбочено търсене на литература по представения проблем и опит да се обобщят най-съществените публикации в областта. Прави добро впечатление и връзката с дефиниции, описания и класификации, публикувани от научния ръководител и други членове на екипа, в който е работила докторантката. Последното, обаче, не е изведено като добре центриран модел, върху който се базира изследването и не насочва достатъчно добре вниманието към подбрана теоретична база за формулиране на хипотезите и търсене на зависимости. Източниците са цитирани коректно и смятам, че са напълно достатъчни за такъв тип разработка.

6. Наличие на обоснован и разработен теоретичен модел на изследването.

Хипотезите на изследването на Фани Йоанис Валсамиду са формулирани ясно, но тъй като не са конкретно изведени от избран теоретичен модел и няма плавна връзка с предпочитана класификация, терминологична дискусия, допускане породено от други изследвания или др., те се появяват малко внезапно. Не е отразен добре очаквания научен и/или терминологичен принос на заявката за резултати и няма акцент върху научния аспект на изследването.

Като цяло, въпреки подробният литературен обзор и доброто представяне на темата за вербална детска апраксия, както и подробното представяне на различни дефиниции, термини и класификации, Фани Йоанис Валсамиду не е успяла да формулира добре конкретния научен проблем, върху който са основани хипотезите на изследването. Въпреки това, хипотезите са формулирани подходящо, ако се основават предимно на практически допускания, както и на приложните аспекти на връзката между двата проблема – праксисно нарушение и езиково развитие и имат пряка връзка с представените методи за анализ на получените резултати.

7. Съответствие на избраната методология и методика на изследване с поставената цел и задачи на дисертационния труд.

Методи за изследване са подбрани добре, те съответстват на поставената цел и на задачите на изследването. Би било добре прилаганите статистически тестове да се по-подробно описани. При използването на съвременните пакети за статистически анализ смятам, че представянето на тестове с формули е по-скоро излишно. Представени са данни от единични изследвания, което не е необходимо и би могло да се замести от търсене на повече съотношения, зависимости и сравнения, които биха се получили от прилагането на подходящи статистически тестове. Като цяло представянето на резултатите е направено подробно, но повече за сметка на излишни детайли, при липса на достатъчно обобщения и изводи. Използвани са графики и визуално представяне на някои от получените резултати.

Не е достатъчно подробно представена дискусиата от данните, липсват предположенията на докторантката за много от направените сравнения. Вместо това в частите, които биха били посветени на дискусия са представени сходни данни от изследвания на други автори, което показва, че Фани Иоанис Валсамиду е положила много усилия за търсене на съответствие с нейните резултати и резултати на други автори и е развила умения за прилагане на научно изследване. Това показва добри умения за работа с научна информация, но бих препоръчала по-смело да се правят и собствени изводи и допускания.

8. Наличие на собствен принос при събирането и анализирането на емпиричните данни.

Съществен принос на дисертацията на Фани Иоанис Валсамиду е въвеждането на метод за изследване на вербална апраксия в детска възраст за децата, носители на гръцки език. Като недостатък на разработката може да се посочи липсата на подробно описание на процедурата и невъзможността да се проследи дали са спазени всички изисквания за превод и адаптация на тестове. Отбелязан е процеса на адаптиране към гръцки език на една част от теста, което е много съществено, но въпреки това, въвеждането на методика предполага подробно представяне на цялата процедура, по-голяма тестова извадка, по възможност пилотно изследване със сравняване на данни от друга методика и повече статистически анализи на резултатите, както и повторно ревизиране на методиката преди изследването по същество. Не е ясно какви са параметрите на надеждност и валидност на метода. Като цяло, цялата част с описание на избраната методика и нейните характеристики е представена много кратко и недостатъчно ясно. Това би могло да се изведе като съществена част от събирането на собствени данни и да се обобщи по-подробно и внимателно, което би повишило много качеството на представената дисертация.

Практическа и научна приложност има въвеждането и адаптирането на STDAS-2 теста, както и установяването на cutoff points за двете методики, което има важно отношение към практиката и работата с деца с праксисни и езикови нарушения.

Приноси:

1. Фани Йоанис Валсамиду демонстрира задълбочени теоретични познания в областта на праксисните нарушения детска възраст, развитието на езика в норма и патология и връзката между логопедичните проблеми в детска възраст. Особено важен принос на дисертацията е доброто представяне на терминологичната дискусия в областта.
2. Като принос може да се прецени въвеждането и адаптацията на тест за развитийни праксисни нарушения, което би имало широко приложение в практиката, особено като се има предвид, че методите за оценка в логопедията са недостатъчни в световен мащаб.
3. Въвеждането на cutoff points за носителите на гръцки език деца на възраст 4-6 с възможни праксисни нарушения има практическо и научно приложение. Тези данни могат да бъдат прилагани и в други научни и приложни изследвания с настоящата методика, както и само в практиката.
4. Описанието на специфичните характеристики на праксисните нарушения за деца носители на гръцки език има съществен научен и приложен принос.

Заклучение

В заключение, моята оценка за представения дисертационен труд е положителна, смятам, че докторантката е показала сериозни умения за планиране и провеждане на самостоятелно изследване с добри приложни и практически приноси и препоръчвам на уважаемите членове на научното жури да присъдят на Фани Йоанис Валсамиду образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 7.4. Обществено здраве